

مبادله منابع در کتابخانه مجلس

سید مهدی سجادیان

کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، گنجینه‌های اصلی دانش و اطلاعات بشری در هر کشوری محسوب می‌شوند. بی‌شک هیچ پژوهشگری بدون بهره‌گیری از این منابع قادر به انجام فعالیتهای علمی و پژوهشی نمی‌باشد و از سوی دیگر هیچ کتابخانه‌ای به تنهایی توان پاسخگویی کامل به نیازها و تقاضاهای مراجعین خود را ندارد چراکه رشد روزافزون دانش بشری و نیز پدیده انفجار اطلاعات و توسعه فن‌آوری‌های نوین به ویژه در حوزه اطلاعات و ارتباطات، سهولت دسترسی به منابع متنوع برای کاربران، افزایش قیمت منابع و فقدان منابع مالی کافی برای کتابخانه‌ها و همچنین عدم تناسب میان تقاضا برای اطلاعات و منابع مالی کتابخانه‌ها و پدید آمدن تنوع در تقاضای منابع و از طرف دیگر محدودیت فضای نگهداری منابع در کتابخانه‌ها، همگی موجب شده‌اند که دیگر کتابخانه‌ها به تنهایی نتوانند از عهده ایفای نقش کامل سنتی خود برآیند. برای رفع این نقیصه مبادله منابع میان کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی امری ضروری و نیازی مبرم است. این واقعیت باعث شده است که امروزه اصطلاح «دسترسی به منابع» جایگزین «مالکیت منابع» در کتابخانه‌ها شود.

از حدود یک قرن پیش کتابخانه‌ها به راهکارهای جدیدی روی آوردند تا بتوانند در چارچوب قوانین و برنامه‌هایی از منابع یکدیگر برای پاسخ‌گویی به نیازهای مراجعان خود استفاده کنند. امانت بین کتابخانه‌ای، اشتراک منابع، اهدا و مبادله از جمله این راهکارها است که هر کدام به نحوی کتابخانه‌ها را در تهیه منابع یاری می‌کنند.

در سال ۱۹۷۸، کنت (Kent) در دایرة

المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی ذیل مدخل اشتراک منابع (Resource Sharing) چنین بیان می‌دارد: «آنچه باعث می‌شود اشتراک منابع به عرصه عمل برسد آن است که؛

۱- منبعی برای اشتراک

۲- تمایل برای اشتراک

۳- برنامه‌ای برای اشتراک

وجود داشته باشد.»

سیستمهای مبادله در ایران

در ایران نیز اولین مرکزی که همکاری اطلاعاتی (تمایل برای اشتراک در منابع) را حرکتی ضروری تلقی کرد، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران بود. این مرکز با ارائه دو طرح غدیر (عضویت فراگیر کتابخانه‌ها) و طرح امین (امانت بین کتابخانه‌ها) فعالیت خود را آغاز کرد (برنامه‌ای برای اشتراک). از مهمترین اهداف طرح غدیر، افزایش دسترسی به منابع کتابخانه‌ها است که استفاده از این منابع می‌تواند با مراجعه مستقیم خود استفاده کنندگان به کتابخانه‌ها صورت گیرد. افرادی که به عضویت این طرح درمی‌آیند، می‌توانند مستقیماً به کلیه کتابخانه‌های تحت پوشش طرح غدیر، مراجعه و از تمامی خدمات آنها در محل استفاده کنند و در صورت نیاز کتاب به امانت بگیرند. همچنین کسانی که مایل به شرکت در طرح غدیر می‌باشند، ملزم به دادن تعهد رعایت مقررات اداری کتابخانه‌های تحت پوشش طرح و مقررات امانت کتاب و تصفیه حساب هستند.

۲۳۵ کتابخانه وابسته به ۶۶ دانشگاه و موسسه پژوهشی در وزارت علوم بصورت داوطلبانه عضو این طرح هستند (دفتر اشتراک

منابع، مرکز اسناد و مدارک علمی ایران) که فهرست برخی از کتابخانه‌های عضو طرح غدیر در جدول شماره ۱ آمده است.

طرح امین نیز (امانت بین کتابخانه‌ها) از ابتدای هر سال تحصیلی آغاز می‌شود. عضویت در این طرح سالانه بوده و پیش از آغاز هر دوره تمدید می‌شود. با عضویت در این طرح، کتابخانه‌ها می‌توانند منابع موجود در دیگر کتابخانه‌ها را امانت بگیرند یا از آنها تصویر تهیه نمایند. کتابخانه‌ها در ازای خدماتی که از دیگر کتابخانه‌ها دریافت می‌دارند هزینه پرداخت می‌کنند. بدین شکل علاوه بر اینکه کتابخانه درخواست کننده به نیاز خود دست یافته است، بخشی از انگیزه‌های لازم برای همکاری کتابخانه ارائه کننده خدمات نیز فراهم می‌شود. نام کتابخانه‌های عضو طرح امین در دوره اول سالهای ۸۰-۱۳۷۹ در جدول شماره ۲ آمده است.

پژوهشی که در سال ۱۳۵۶ درباره وضعیت همکاری‌های بین کتابخانه‌ای در ایران صورت گرفت، حاکی از گسستگی مبادله میان کتابخانه‌ها و عدم توجه و بی‌اعتنایی به این مهم است (عباس حری، اطلاع‌رسانی نگرشها و پژوهشها). همچنین از یافته‌های تحقیقی که در سال ۱۳۶۳ در این زمینه صورت گرفت برمی‌آید که از لحاظ انتخاب مجلات، به نظر کتابداران مشارکت و همکاری کتابخانه‌ها در تهیه و انتخاب نشریات ادواری سبب کاهش هزینه‌های خرید، دسترسی بیشتری به منابع و صرفه‌جویی در فضا و وقت خواهد شد (عباس حری). علی‌رغم نظر مثبت کتابداران متخصص درباره مبادله منابع، این جریان در عمل بسیار ضعیف دیده می‌شود.

طبق تحقیقاتی که از سال ۱۳۶۷ به بعد

صورت گرفته، وجود امکاناتی نظیر فاکس، کامپیوتر و اینترنت و مهارت استفاده از آنها نیز در امر مبادله منابع و همکاری‌های بین کتابخانه‌ای بسیار مفید بوده است (عباس حری).

نمود یک ساز و کار تعریف شده و مورد اعتماد برای مبادله اطلاعات و منابع میان کتابخانه‌های دانشگاهی نتیجه پژوهشی است که در سال ۱۳۷۴ در دانشگاه تهران صورت گرفته است^(۱) همچنین تجربیات نگارنده این سطور در طول فعالیت‌های مبادله‌ای خود با مراکز دیگر بر یافته‌های این پژوهش صحه می‌گذارد. یافته‌های دانشگاه آزاد نیز تنها ۲۸ درصد کتابخانه‌های مورد بررسی را دخیل در امر مبادله می‌داند.^(۲) از تجزیه و تحلیل‌های بدست آمده در کشور عربستان سعودی در زمینه مبادله بین کتابخانه‌های چنین نتیجه‌گیری می‌شود که: آگاهی از منابع موجود در کتابخانه‌ها در افزایش مبادله مواد و منابع کتابخانه‌ای نقش مهمی دارد (عباس حری، اطلاع رسانی نگرش‌ها و پژوهش‌ها).

شاید بررسی نتایج این قبیل پژوهش‌ها در ایران و دیگر کشورهای اروپائی و آمریکایی، ایفلا (فدراسیون بین‌المللی انجمن‌های کتابداری) را بر آن داشت که در این زمینه، به منظور گسترش همکاری‌های بین‌المللی در یک دست

سازی و تبادل اطلاعات کتابشناختی، در حال توسعه و گسترش فرمت یونی مارک باشد. این سیستم پایه و اساس نظام مارک ملی جدید است که هدف آن تولید فرمت مبادله مارک بین کشورها است.

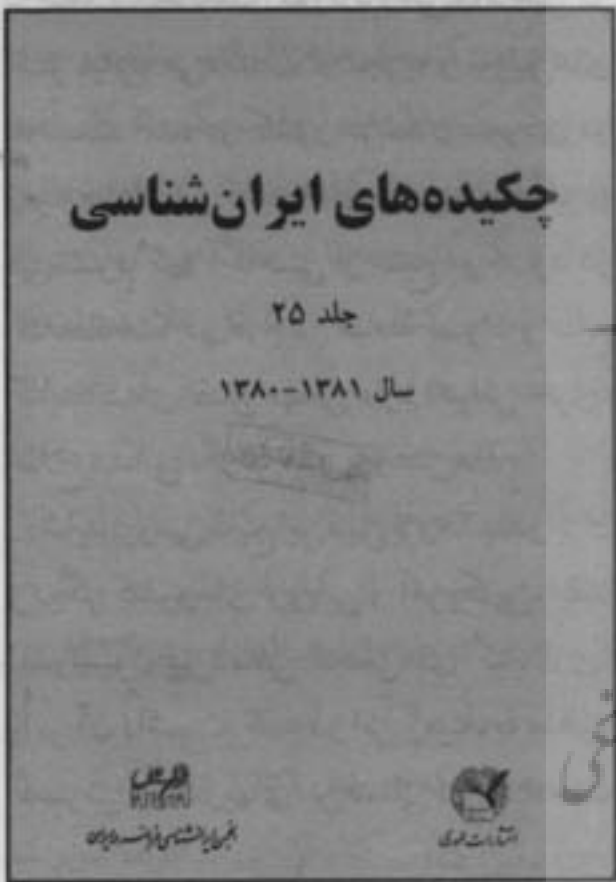
خدمات امانت بین کتابخانه‌ای از سال ۱۳۴۸ در ایران به اجرا درآمده و اکنون نیز با مرکزیت، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران در حال اجراست. (دفتر اشتراک منابع، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران) این نوع خدمات، با اینکه از سالها پیش در ایران آغاز شده اما هنوز نتوانسته به نیازهای روزافزون پژوهشگران پاسخ گوید. شاید بتوان دلایل این امر را نبود نظام ملی اطلاع رسانی به عنوان نظامی مسئول در امر مبادله اطلاعات و منابع و همچنین عدم تخصیص بخشی از بودجه کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی به امر همکاری بین کتابخانه‌ای و عدم تشکیل بخشی ویژه به مبادله و همکاری بین کتابخانه‌ای، در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی با نیروی انسانی فعال و علاقه‌مند، دانست.

کتابخانه مجلس شورای اسلامی نیز، به عنوان اولین کتابخانه رسمی کشور کار مبادله را با اهمیت بالایی انجام می‌دهد. از آنجا که کتابخانه مجلس از جمله کتابخانه‌هایی است

که مورد حمایت قانون و اسپاری قرار دارد (مصوبه دویست و پنجمین و همچنین جلسه مورخ ۱۳۷۹/۱۴ شماره ۳۷۸۰ تاریخ ۱۳۷۸/۱۰/۲۵، شورای عالی انقلاب فرهنگی) و از اکثر مراکز فرهنگی و انتشارات، نشریات را دریافت می‌دارد، از مجموعه غنی نشریات تخصصی نیز برخوردار می‌باشد. فعالیت مبادله در کتابخانه مجلس از نیمه دوم سال ۱۳۸۳ به منظور بهره‌مندی و غنی‌سازی مجموعه‌های نشریات دیگر مراکز و همچنین هم سو شدن با همکاری‌های بین کتابخانه‌ای در سطح کشور آغاز شد. در این خصوص کتابخانه مجلس با عنایت به سیاست فراهم آوری منابع کتابخانه که بیشتر به حوزه علوم انسانی و اسلام شناسی و ایران شناسی مربوط می‌شود، نشریات تخصصی تکراری خود را به عنوان منابع مبادلاتی در نظر گرفته است که پس از تهیه لیست کاملی از این نشریات، فهرست آن را به مراکز فرهنگی و کتابخانه‌های مرکزی ارسال می‌دارد و پس از دریافت لیست درخواستی مراکز دیگر، اقدام به ارسال نشریات مورد درخواست آن مراکز می‌کند. تاکنون نیز کتابخانه مجلس طی چند مرحله پس از تهیه فهرست کامل نشریات تخصصی تکراری، با کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های ذیل مبادله داشته است:

رتال جامع علوم انسانی

کتابخانه مرکزی	دانشگاه یزد	۱۰	کتابخانه مرکزی	دانشگاه گیلان
کتابخانه مرکزی	دانشگاه تبریز	۱۱	کتابخانه مرکزی	دانشگاه شهید چمران اهواز
کتابخانه مرکزی	دانشگاه اصفهان	۱۲	کتابخانه مرکزی	دانشگاه بوعلی سینا همدان
کتابخانه مرکزی	دانشگاه مازندران	۱۳	کتابخانه مرکزی	دانشگاه صنعتی اصفهان
کتابخانه مرکزی	دانشگاه سمنان	۱۴	کتابخانه مرکزی	دانشگاه علامه طباطبائی
کتابخانه مرکزی	دانشگاه کردستان	۱۵	کتابخانه مرکزی	دانشگاه رازی کرمانشاه
کتابخانه مرکزی	دانشگاه خلیج فارس	۱۶	کتابخانه مرکزی	دانشگاه زنجان
کتابخانه مرکزی	دانشگاه ایلام	۱۷	کتابخانه مرکزی	دانشگاه بیرجند
کتابخانه مرکزی	دانشگاه شیراز			

این مقاله به بررسی وضعیت مبادله اطلاعات و منابع میان کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران «پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران ۱۳۷۴» و بررسی وضعیت همکاری بین کتابخانه‌های دانشگاهی در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد - دانشگاه آزاد ۱۳۷۴ می‌پردازد.

۱. نیلوفر محقق، بررسی وضعیت مبادله اطلاعات و منابع میان کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران «پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران ۱۳۷۴».
۲. نرگس نشاط، بررسی وضعیت همکاری بین کتابخانه‌های دانشگاهی در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد - دانشگاه آزاد ۱۳۷۴.

از مجموع ۳۱۰ عنوان نشریه (۸۳۰ عدد) در نظر گرفته شده جهت مبادله به طور متوسط برای کتابخانه مرکزی دانشگاه گیلان یک عنوان (۱۲ شماره)، دانشگاه مازندران ۱۵۰ عنوان (۲۰۰ شماره) دانشگاه اهواز ۳۰ عنوان، دانشگاه سمنان ۱۰ عنوان و دانشگاه بوعلی سینا همدان ۵ عنوان (۸ شماره)، دانشگاه کردستان ۳۰ عنوان (۳۵ شماره)، دانشگاه صنعتی اصفهان ۴۰ عنوان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی ۱۰ عنوان، دانشگاه سیستان و بلوچستان ۱۴۰ عنوان (۱۵۰ شماره)، دانشگاه زنجان یک عنوان (۳ شماره)، دانشگاه بیرجند ۸ عنوان، دانشگاه ایلام ۳۰ عنوان (۵۰ شماره)، دانشگاه تبریز ۱۰ عنوان و دانشگاه رازی کرمانشاه ۲۰ عنوان، و دیگر دانشگاهها فرستاده شده است.

جدول ۱: فهرست کتابخانه‌های عضو (طرح غدیر)

ردیف	عنوان کتابخانه	ردیف	عنوان کتابخانه
۱	بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی - کتابخانه دکتر غلامحسین مصاحب	۲۴	دانشگاه بوعلی سینا - کتابخانه و مرکز اسناد
۲	پژوهشگاه بین‌المللی زلزله شناسی و مهندسی زلزله کتابخانه و مرکز اطلاعات زلزله	۲۵	دانشگاه بیرجند - کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی
۳	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی کتابخانه پژوهشکده حکمت و ادیان	۲۶	دانشگاه بیرجند - کتابخانه دانشکده کشاورزی
۴	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی - کتابخانه دانشجویی	۲۷	دانشگاه بیرجند - کتابخانه دانشکده مهندسی تکنولوژی
۵	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی - کتابخانه مرکزی	۲۸	دانشگاه بیرجند - کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد
۶	پژوهشگاه مواد و انرژی - کتابخانه	۲۹	دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) - کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد
۷	دانشگاه علوم پایه دامغان - کتابخانه	۳۰	دانشگاه پیام نور - مرکز آران و بیدگل - کتابخانه
۸	دانشگاه اراک - کتابخانه مرکزی و مرکز اطلاع رسانی	۳۱	دانشگاه پیام نور - مرکز زرین شهر - کتابخانه
۹	دانشگاه ارومیه - کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی	۳۲	دانشگاه پیام نور - مرکز نجف آباد - کتابخانه
۱۰	دانشگاه ارومیه - کتابخانه دانشکده دامپزشکی	۳۳	دانشگاه پیام نور - مرکز نیشابور - کتابخانه
۱۱	دانشگاه ارومیه - کتابخانه دانشکده علوم	۳۴	دانشگاه تبریز - کتابخانه دانشکده ادبیات فارسی و زبانهای خارجی
۱۲	دانشگاه ارومیه - کتابخانه دانشکده فنی	۳۵	دانشگاه تبریز - کتابخانه دانشکده شیمی
۱۳	دانشگاه ارومیه - کتابخانه دانشکده کشاورزی	۳۶	دانشگاه تبریز - کتابخانه دانشکده علوم انسانی و اجتماعی
۱۴	دانشگاه ارومیه - کتابخانه مرکزی	۳۷	دانشگاه تبریز - کتابخانه دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی
۱۵	دانشگاه اصفهان - کتابخانه آزادگان دانشکده علوم اداری و اقتصاد	۳۸	دانشگاه تبریز - کتابخانه دانشکده علوم طبیعی
۱۶	دانشگاه اصفهان - کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی	۳۹	دانشگاه تبریز - کتابخانه دانشکده فنی
۱۷	دانشگاه اصفهان - کتابخانه دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی	۴۰	دانشگاه تبریز - کتابخانه دانشکده فیزیک
۱۸	دانشگاه اصفهان - کتابخانه دانشکده زبانهای خارجی	۴۱	دانشگاه تبریز - کتابخانه دانشکده کشاورزی
۱۹	دانشگاه اصفهان - کتابخانه دانشکده علوم	۴۲	دانشگاه تبریز - کتابخانه مرکزی و مرکز آمار و اسناد
۲۰	دانشگاه اصفهان - کتابخانه دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی	۴۳	دانشگاه تربیت مدرس - کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد و مدارک علمی
۲۱	دانشگاه اصفهان - کتابخانه دانشکده فنی و مهندسی	۴۴	دانشگاه تربیت معلم - کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی
۲۲	دانشگاه اصفهان - کتابخانه مرکزی	۴۵	دانشگاه تربیت معلم - کتابخانه دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی
۲۳	دانشگاه الزهراء (س) - کتابخانه دانشکده الهیات، ادبیات، زبانهای خارجی و تاریخ	۴۶	دانشگاه تربیت معلم - کتابخانه دانشکده شیمی

ردیف	عنوان کتابخانه	ردیف	عنوان کتابخانه
۴۷	دانشگاه الزهرا (س) - کتابخانه دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی	۵۶	دانشگاه تربیت معلم - کتابخانه دانشکده
۴۸	دانشگاه الزهرا (س) - کتابخانه دانشکده فنی و مهندسی	۵۷	دانشگاه تربیت معلم - کتابخانه دکتر اسراری دانشکده علوم تربیتی
۴۹	دانشگاه الزهرا (س) - کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد	۵۸	دانشگاه تربیت معلم - کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد
۵۰	دانشگاه ایلام	۵۹	دانشگاه تربیت معلم - کتابخانه مؤسسه ریاضیات دکتر صاحب دانشکده علوم ریاضی و مهندسی کامپیوتر
۵۱	دانشگاه بوعلی سینا - کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی	۶۰	دانشگاه تربیت معلم تبریز - کتابخانه مرکزی
۵۲	دانشگاه بوعلی سینا - کتابخانه دانشکده کشاورزی	۶۱	دانشگاه تربیت معلم سبزوار - کتابخانه مرکزی
۵۳	دانشگاه بوعلی سینا - کتابخانه دانشکده مهندسی	۶۲	دانشگاه تهران - کتابخانه استاد شهید مطهری دانشکده الهیات و معارف اسلامی
۵۴	دانشگاه بوعلی سینا - کتابخانه شیمی دانشکده علوم	۶۳	دانشگاه تهران - کتابخانه پردیس مرکزی شماره ۱ دانشکده فنی
۵۵	دانشگاه بوعلی سینا - کتابخانه مرکزی	۶۴	دانشگاه تهران - کتابخانه دانشکده دامپزشکی
		۶۵	دانشگاه تهران - کتابخانه دانشکده علوم

جدول ۲: کتابخانه‌های عضو (طرح امین)

پژوهشگاه پلیمر ایران	کتابخانه پژوهشگاه پلیمر ایران
دانشگاه اصفهان	کتابخانه مرکزی
دانشگاه امام حسین (ع)	کتابخانه مرکزی
دانشگاه بوعلی سینا	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد
دانشگاه پیام نور	کتابخانه مرکزی
دانشگاه تربیت مدرس	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد و مدارک علمی
دانشگاه شاهرود	کتابخانه مرکزی
دانشگاه شیراز	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد میرزای شیرازی
دانشگاه صنعتی اصفهان	کتابخانه مرکزی
دانشگاه صنعتی سهند	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد
دانشگاه صنعتی شریف	کتابخانه مرکزی
دانشگاه علم و صنعت ایران	کتابخانه مرکزی
دانشگاه علم و صنعت ایران - واحد اراک	کتابخانه فنی و مهندسی
دانشگاه فردوسی مشهد	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد
دانشگاه قم	کتابخانه مرکزی
مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران	کتابخانه مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران
منطقه آزاد قشم	کتابخانه مهندسی

